

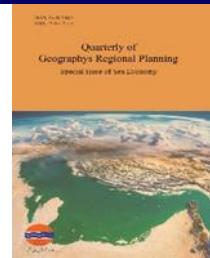

Geography(Regional Planning)

Special Issue, Number 2, Winter 2024

ISSN (Print): 2228-6462 - ISSN (Online): 2783-2112

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

Research Paper

Protection of intangible cultural heritage by appealing to human rights and its challenges

Mohammad Javad Rezaeizadeh^{*1}, Amir Ehsan Zandi²

1. Associate Professor, Faculty of Law, University of Tehran.

2. PhD student of International Law, University of Tehran.

ARTICLE INFO

PP: 573-588

Use your device to scan and
read the article online

Abstract

Intangible heritage is more visible in communities and groups and is manifested in the form of rituals, customs, performing arts, rituals and other traditions that are mostly oral and unwritten. The legal system for the protection of intangible heritage, which has similarities with the 1972 World Heritage Convention. The protection of intangible heritage in this treaty, which is correctly interpreted as protection, with the evolution of international law and the formation of the legal system of international protection of cultural heritage from the second half of the 20th century in the framework of UNESCO, international dispute resolution mechanisms for This area was also predicted and changed over time found On the other hand, the multifaceted and mixed nature of cultural heritage and its connection with various issues in international law, such as criminal law, business law, investment law, and human rights, has made the resolution of disputes in this area specialized and complicated. For this reason, in order to strengthen the process of development and evolution of international rights of cultural heritage, it is necessary to strengthen judicial structures and procedures in the protection of cultural heritage.

Keywords: cultural heritage, intangible heritage, human rights, international dispute settlement mechanisms.

Citation: Rezaeizadeh, M. J., Zandi, A. E. (2024). Protection of intangible cultural heritage by appealing to human rights and its challenges. Geography(Regional Planning), Special Issue, Number 2, 573-588.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.205022.2202

---

* **Corresponding author:** Mohammad Javad Rezaeizadeh, Email: rezaeizd@ut.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Intangible cultural heritage represents the society because it is evaluated not only based on its special and exclusive value as a cultural commodity, but also because of its deep roots in the society and with the help of recognizing this heritage from traditions, skills and customs. The rest of the society is transferred from one generation to another, or to other societies, and in the end, this heritage is based on the society because it is only recognized by the societies, groups and people who create it, maintain and transfer it as a heritage. It will be known that without their approval, no one can decide on the status of a verb or speech. Perhaps the attention to the fact that despite the establishment of the basic principles of human rights in the last 70 years, we are still witnessing the violation of these rights by various governments and groups, caused that for the first time in the 2003 UNESCO convention, the two concepts of intangible cultural heritage and human rights put each other in an international context. The Islamic Council voted for Iran's membership in this convention on December 22, 2004, and the Guardian Council approved this membership on January 15, 2004. Iran is the 40th country to ratify the 2003 UNESCO Convention and To date, the year of Ayin has registered the skills, customs and knowledge as its intangible cultural heritage for the world. After the Nowruz ritual, which was registered as the first intangible heritage of Iran in October 1888, jointly with seven countries, India, Pakistan, Turkey, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and the Republic of Azerbaijan, and with the addition of five other countries, it became the largest common intangible heritage. Other heritages such as the ritual art of Ta'zieh, Iranian calligraphy, Zorkhane sport, the carpet washing ritual of Mashhad, Ardalal, and the art of Iranian painting have also been registered independently or jointly with other countries.

Methodology

In this article, the descriptive-analytical method has been used to conduct research,

and library sources and documents have also been used.

Results and Discussion

The major part of the relationship between human rights and intangible heritage is focused on how human rights with their limitations are beneficial to protect this heritage. The title of intangible heritage is worth protecting, it is indicative of this limitation. Imposing restrictions on intangible heritage through human rights can be seen as a negative relationship between the two. Objection to that part of the intangible heritage, such as circumcision of girls, which has an ugly and unpleasant face in human rights, is connected with the idea that cultural heritage and cultural identity are protected to the extent that they no longer violate human rights. Although this thinking relies on cultural relativism, it can be claimed that it is a useful tool in the hands of societies. At first, this restriction appears as an obstacle to support culture, but it can be seen as a factor that pushes societies towards cultural exchanges after observing and considering it - albeit in a forced and coercive manner. . Despite this, if we want to develop a position for the protection of cultural heritage that is in line with cultural diversity, at least if the communities are eager to open their heritage to be understood by the outside world, we can use the tools of human rights for them. He started a kind of essentialism. Here, the discussion is not about the imposition of morals or colonial way of thinking, but about the indisputable core of human rights, which is related to a universalist and culture-sensitive orientation.

Conclusion

Unlike the distant past, when the two basic concepts of war and peace stood out as the shining sun and the shining moon in the sphere of international law, in the contemporary era, parallel to the evolution in the intellectual, social and economic foundations of the international community and the expansion of communication and The connection between the members of this society, in the same proportion, newer issues and fields have been covered by the rule of international law. This situation, which is the product of a gradual and consistent process of

the developments of this society and the necessity of the legality of human activities in this environment, has gradually cast a shadow on many layers of human life and society, of which cultural heritage in general and intangible cultural heritage in particular are one. It is from them. The concept of cultural property is a result of other scientific disciplines such as archeology and history. Intangible heritage also has a sociological origin and has been of interest to researchers and thinkers in this field since the past, and its sudden transfer to international law without providing a new definition and It is not compatible with the conditions of these rights. Considering the wrong path that was previously followed in the process of establishing laws and regulations for material

and tangible property in UNESCO, this time the experts involved in the preparation of documents and treaties related to intangible heritage from previous experiences. They learned and acted more maturely during the drafting of the 2003 treaty because they accepted the difficult dispute over the definition of this heritage and unlike some treaties that do not provide a definition of the subject under discussion, firstly, a compilation of intrinsic criteria and examples for They used definition and secondly, with a kind of realism and foresight, they expanded the range of classes and categories to such an extent that it is difficult to find a specific element of this heritage that is not included in them.

References

1. Ahmed, M., Aylwin, N. & Coombe, R., "Indigenous Cultural Rights in International Human Rights Law", in: Catherine Bell & Robert Patterson (eds.), *Protection of First Nations' Cultural Heritage: Laws, Policy and Reform*, University of British Columbia Press, 2019.p57
2. Aikawa-Faure, N., "An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage", *Museum International*, vol. 56, No. 221-222, 2014.p95
3. Almasi, Nejad Ali and Behnam Habibi Dargah (2019). "Methods of supporting the manifestations of popular culture rights (folklore rights)", *Law Quarterly*, 40 (1): 85-57. [In Persian]
4. Ashworth, G., Graham, B. & Tunbridge, J., *Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*, Pluto Press, 2017.p8
5. Blake, J., "On Defining the Cultural Heritage", *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 49, no. 1, 2020.p105
6. Bruner, C.. "Culture, Sovereignty, and Hollywood: UNESCO and the Future of Trade in Cultural Products", *NYU Journal of International Law & Policy*, vol. 40,2018.p71
7. Burden, M.. "Museums and the Intangible Heritage: The Case Study of the Afrikaans Language Museum". *International Journal of Intangible Heritage*, vol. 2, 2023.p201
8. Farahani, Fatima (2021). "Cultural Heritage", *Cultural Heritage Quarterly*, 1 (34): 105-95. [In Persian]
9. Gharibzadeh, Elaha (2015). Spiritual (intangible) heritage of Iran, Bushehr: South Star. [In Persian]
10. Hojjat, Mehdi (2021). *Cultural Heritage in Iran, Tehran: Publications of Cultural Heritage Organization*. [In Persian]
11. Ku. J. & Yoo, J., *Taming Globalization: International Law, the U.S. Constitution, and the New World Order*, Oxford University Press, 2012.p7.
12. Mahdovinia, Samia (2019). *Spiritual Heritage, Tehran: Shoorafarin Publishing*. [In Persian]
13. Samad Nejad Azar, Yunus (2013). *Iran's spiritual and cultural heritage*, Tehran: SACO Publications. [In Persian]

14. Samadi, Yunus (2012). Cultural heritage in domestic law and international law, Tehran: Iran's cultural publications and productions. [In Persian]

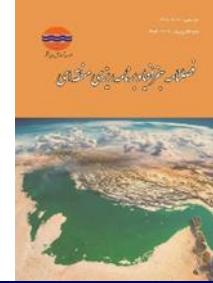

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)

ویژه‌نامه، شماره ۲، زمستان ۱۴۰۲

شایا چاپ: ۶۴۶۲ - ۲۲۲۸ - ۲۱۱۲ شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>**مقاله پژوهشی****صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توصل به حقوق بشر و چالش‌های آن**

محمدجواد رضایی‌زاده*: دانشکده حقوق گروه حقوق عمومی دانشگاه تهران.

امیر احسان زندی: دانشجوی دکترای حقوق دانشگاه تهران.

چکیده

میراث ناملموس بیشتر در بطن جوامع و گروه‌ها نشو و نما می‌باید و در قالب آیین‌ها، آداب، رسوم، هنرها نمایشی، مناسک و دیگر سنتهایی که بیشتر شفاهی و غیر مكتوب هستند متجلی می‌شود. نظام حقوقی صیانت از میراث ناملموس که شباهت‌هایی با عهد نامه‌ی ۱۹۷۲ میراث جهانی دارد. حمایت از میراث ناملموس در این عهدنامه که از آن به درستی به صیانت تعییر شده است با تحول حقوق بین الملل و شکل گیری نظام حقوقی حمایت بین المللی از میراث فرهنگی از نیمه دوم قرن بیستم در چارچوب یونسکو، سازوکارهای حل و فصل اختلافات بین المللی برای این حوزه نیز پیش بینی شد و به مرور زمان تحول یافت. از سوی دیگر، ماهیت چندوجهی و مختلط میراث فرهنگی و ارتباط آن با موضوعات مختلفی در حقوق بین الملل از قبیل حقوق کیفری، حقوق تجارت، حقوق سرمایه‌گذاری و حقوق بشر، حل و فصل اختلافات را در این حوزه، تخصصی و پیچیده کرده است. به همین جهت برای تقویت روند تکوین و تکامل حقوق بین الملل میراث فرهنگی، لازم است ساختارها و رویه‌های قضایی در حمایت از میراث فرهنگی تقویت شود.

اطلاعات مقاله

شماره صفحات: ۵۸۳-۵۸۸

از دستگاه خود برای اسکن و
خواندن
مقاله به صورت آنلاین استفاده
کنید

واژه‌های کلیدی: میراث فرهنگی، میراث ناملموس، حقوق بشر، سازوکارهای حل و فصل اختلافات بین المللی.

استناد: رضایی‌زاده، محمدجواد؛ زندی، امیر احسان. (۱۴۰۲). صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توصل به حقوق بشر و چالش‌های آن. *فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، ویژه‌نامه، شماره ۲، زمستان ۱۴۰۲، صص ۵۸۳-۵۸۸.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.205022.2202* **Corresponding author:** Mohammad Javad Rezaeizadeh, Email: rezaeizd@ut.ac.irCopyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).* نویسنده مسئول: محمدجواد رضایی‌زاده پست الکترونیکی: rezaeizd@ut.ac.ir

مقدمه

میراث فرهنگی ناملموس معرف جامعه است زیرا نه تنها بر پایه ارزش خاص و انحصاری خود به عنوان یک کالای فرهنگی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد بلکه به واسطه‌ی ریشه عمیق خود در جامعه و به کمک شناخت این میراث از سنتها، مهارت‌ها و آداب و رسوم به بقیه افراد جامعه از نسلی به نسل دیگر، یا به جوامع دیگر منتقل می‌شود و در انتها این میراث مبتنی بر اجتماع است زیرا تنها در صورت به رسمیت شناختنش توسط جوامع، گروهها و افرادی که آن را، ایجاد نگهداری و انتقال می‌دهند به عنوان میراث شناخته خواهد شد بدون تایید آنها هیچ کس نمیتواند در مورد جایگاه یک فعل یا گفتار تصمیم بگیرد. شاید توجه به این مهم که با وجود تثبیت اصول بنیادین حقوق بشر در ۷۰ سال اخیر، همچنان شاهد نقض این حقوق توسط دولتها و گروههای مختلف، هستیم موجب گردید که برای نخستین بار در کنوانسیون^۳ ۲۰۰۳ یونسکو دو مفهوم میراث فرهنگی ناملموس و حقوق بشر در کنار یکدیگر در متنی بین‌المللی قرار گیرند. مجلس شورای اسلامی در ۱۳۸۴ دی ماه ۲۲ آذر ماه ۱۳۸۴ رای به عضویت ایران در این کنوانسیون داد شورای نگهبان در تاریخ ۱۵ دی ماه ۱۳۸۴ این عضویت را تایید نمود ایران چهلمین کشوری است که کنوانسیون^۳ ۲۰۰۳ یونسکو را تصویب کرد و تا به امروز سال آیین، آداب مهارت و دانش را به عنوان میراث فرهنگی ناملموس خود برای جهان به ثبت رسانیده است. پس از آیین نوروز که در مهرماه سال هزار هشتاد ر هشت به عنوان نخستین میراث ناملموس ایران به صورت مشترک با هفت کشور هند پاکستان، ترکیه قرقیزستان ازبکستان و جمهوری آذربایجان به ثبت رسید و با پیوستن پنج کشور دیگر به آن تبدیل به بزرگترین میراث مشترک ناملموس جهان گردید میراث دیگری مانند هنر آیینی تعزیه خوشنویسی ایرانی ورزش زورخانه ایی آیین قالی شویان مشهد اردهال و هنر نگارگری ایرانی نیز به صورت مستقل یا مشترک با دیگر کشورها به ثبت رسیده اند. در مورد پیشینه تحقیق در سطح بین‌المللی تحقیقات متعددی حول محور مفهوم میراث فرهنگی ناملموس انجام شده است که بخش کوچکی از این تحقیقات به موضوع حقوق بشر نیز پرداخته اند در بسیاری از این تحقیقات به موارد خاص جغرافیایی و یا تاریخی پرداخته شده است و کمتر با دیدگاهی کلی مسئله‌ی میراث فرهنگی ناملموس و حقوق بشر مورد واکاوی قرار گرفته اند. در فضای تحقیقاتی ایران با وجود گذشت زدیک به بیست سال از تصویب کنوانسیون یونسکو، موضوع میراث فرهنگی ناملموس جز در مواردی، خاص کمتر مورد توجه قرار گرفته است اکثریت تحقیقات انجام شده در مقطع کارشناسی ارشد و حول محور مفهوم میراث جهانی و کنوانسیون^۳ ۱۹۷۲ میباشد و به مفهوم میراث فرهنگی ناملموس و کنوانسیون^۳ ۲۰۰۳ نمپردازند در برخی تحقیقات به مفاهیمی مانند زبان مادری به عنوان میراث پرداخت شده است ولی مفهوم کلی میراث فرهنگی ناملموس مورد بررسی قرار نگرفته است. در حوزه‌ی حقوق بین‌الملل مجموعه کارهای انجام شده نیز بیشتر بر مفهوم میراث جهانی و یا تک مفاهیمی از میراث ناملموس نگاه شده است در حالیکه هدف ما نه تنها بررسی مفهوم میراث ناملموس بلکه نگاهی به سوی افقهای پیش روی این مفهوم و ظرفیت کلان آن برای حمایت از حقوق بشر است. رساله‌ی دکتری، محمد سعیدی صیانت از میراث فرهنگی ناملموس در حقوق بین‌الملل، دانشگاه تهران، ۱۳۹۵: نگارنده‌ی این رساله به این موضوع پرداخته است که میراث فرهنگی ناملموس در سطح بین‌المللی به دنبال گسترش حیطه‌ی قواعد و مقررات حقوق بین‌الملل و عمدتاً با هدایت یونسکو و در ادامه کنوانسیون^۳ ۱۹۷۲ میراث جهانی قاعده مند شده است با یادآوری تلاش‌های داخلی دولتهای عضو برای صیانت از این میراث کنوانسیون^۳ را تکمیل کننده‌ی این اقدامات معرفی می‌کند نگارنده به خوبی با تشرییح مفهوم میراث ناملموس و دسته‌بندی انواع و مبانی آن نظام حمایتی خاص این میراث را مورد بررسی قرار داده و زوایا و چالشهای حقوقی حمایت از آن را شرح میدهد. لذا در پژوهش حاضر با روش توصیفی – تحلیلی به بررسی صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توصل به حقوق بشر و چالش‌های آن می‌پردازیم.

مبانی نظری

صیانت از میراث فرهنگی ناملموس با توصل به حقوق بشر

فرهنگی ناملموس و هویت فرهنگی حفظ میراث فرهنگی و به ویژه میراث ناملموس با نیاز به حمایت از هویت فرهنگی پیوند خورده است. بدین معنا که اگر این میراث برای نفع و مصلحت بشریت حفظ می‌شود پس حمایت از جوامع حافظ و نگهبان این

میراث و اعضای آنها نیز اهمیت دارد و این به نوبه‌ی خود مستلزم حمایت از شیوه‌های حیات آنهاست، به گونه‌ای که این تضمین و اطمینان به دست آید که آنها قادر به تداوم و پیشبرد آینه‌ها و رویه‌هایی که با درک و استنباط میراث فرهنگی ارزشی آنها عجین است خواهد بود.

هویت فرهنگی یکی از جنبه‌های حمایت از حقوق بشر است هر چند که چنین حقی به صراحت در اسناد حقوق بشری نیامده باشد. حق بر هویت فرهنگی به معنای حق بر عناصری است که به شیوه‌های حیات یک فرد و ارتباط این عناصر با محیط اطراف یعنی محیط‌های اجتماعی و طبیعی بر می‌گردد. از منظر حقوقی نیز نظام حقوقی بشر باید برای تأمین شرایطی که منجر به وجود و بقای تعاملی که از ارتباط میان شخص و شیوه‌ی زندگی اش ناشی می‌شوند بکوشد. (صمد نژاد آذر، ۱۳۹۳: ۴۵) پس حمایت از آن بخش از حقوق بشر که به هویت فرهنگی می‌پردازد به طور بالقوه به حمایت از میراث ناملموس منجر می‌شود و تحلیل این نظام حمایتی نیز موضوع این مبحث را تشکیل می‌دهد.

پیوند میراث ناملموس و حقوق بشر و عوامل بازدارنده

حمایت از هویت مهمترین منطق صیانت از میراث ناملموس شمرده شده است و حمایت از هویت فرهنگی نیز یکی از اهداف حقوق بشر است مدام که هویت شخص را تعریف می‌کند و بنابراین به وی جایگاه و کرامت میدهد که همان هنجار بنیادین برای حمایت از این حقوق است حمایت از حقوق بشر یکی از مبانی روشن عهdename‌ی ۲۰۰۳ است، تا جایی که برخی از مفسران و تحلیل گران واژه‌ی صیانت را به معنای بیان و به تصویر کشیدن دغدغه‌های حقوق بشری در کل دانسته‌اند. در این مفهوم حمایت از هویت فرهنگی به معنای حمایت از حق بر هویت فرهنگی و اجزای آن یعنی جنبه‌های گوناگون و متنوع فرهنگ یک شخص است. اما وجود این علقه و پیوند میان میراث ناملموس و حقوق بشر به معنای روشن یا غیر اختلافی نبودن آن نیست و موانعی بر سر راه اعمال این حقوق برای حمایت از میراث ناملموس برشمرده شده است (الماضی، حبیبی درگاه، ۱۳۹۹: ۵۷). این موانع به ماهیت و مزه‌های حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس بر می‌گردد.

(الف) مانع اول: تفاوت در اهداف

استدلالی عمومی که استفاده از حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس را متفق میداند، برگرفته از یک ادعای است که معتقد است وظیفه‌ی ذاتی و اولیه‌ی نظام حقوق بشر حمایت از میراث فرهنگی نیست و قرار گرفتن میراث فرهنگی در زمرة‌ی نگرانیهای حقوق بشری بسط نابجای نظام حقوق بشر را به دنبال دارد، زیرا به منزله‌ی گسترش صلاحیت آن به حوزه‌هایی است که ارتباط مستقیمی با این حقوق ندارند و صلاحیت تصمیم‌گیری در مورد آنها با دولت هاست. پاسخ این ایراد ساده تر از آن است که تحلیل و توضیح خاصی را بطلبید میدانیم که نظام حقوق بشر از حوزه‌ی محدود اولیه‌ی فاصله گرفته است و این نخستین بار نیست که نظامهای حقوق بشر از طریق تفسیر متحولانه‌ی استادشان به سمت گسترش حوزه‌ی عملکردشان گام برداشته‌اند مثالی ساده از این بحث تفسیر دادگاه اروپایی حقوق بشر از محیط زیست است که با تفسیر موسع ماده‌ی ۸ عهdename‌ی اروپایی حقوق بشر یعنی مقرره‌ی راجع به حق بر زندگی خصوصی و خانوادگی، رنگ و بویی بشری یافته است (Ashworth, 2017: 8).

حیطه‌های دیگری مانند حقوق حمایت از سرمایه گذاران حقوق بشردوستانه و حقوق فضا را نیز میتوان به این قلمرو افزود اما ایراد دوم هم اساسی‌تر است و هم نیازمند توضیح بیشتر.

(ب) مانع دوم: نزاع بین حقوق فردی و جمعی

دومین مانع و ایراد بر سر حیطه و ساختار حقوق بشر، به تنش و تناظر بین حقوق فردی و جمیعی بر می‌گردد. به نظر می‌رسد که عهdename‌ی ۲۰۰۳ اولویت را به منافع و حقوق گروهی داده است، زیرا تصریح دارد که میراث ناملموس به معنای آینه‌هایی است که اجتماعات گروه‌ها و در برخی موارد افراد به عنوان بخشی از میراث فرهنگی شان می‌شناستند. درج افراد در انتهای عبارت آن هم با قید در برخی موارد، به روشنی بر نقش فرعی و ثانوی آنها در بستر میراث ناملموس گواهی می‌دهد. در اینجا یک اجماع مردم شناسی متبادر شده است که میراث ناملموس را به عنوان داشته‌های یک مجموعه و گروه تلقی می‌کند نه شخص یا اشخاص معین نوعی رویگردانی از فردگرایی که در اسناد بین‌المللی قبلی برای میراث فرهنگی وجود داشت نیز مشاهده می‌شود که حتی برخیها آن را با بازگشت به نگرش گروهی به نظام حمایت از اقلیتها در زمان حیات جامعه‌ی ملل قابل مقایسه دانسته‌اند.

این جدال فقط در سطح نظری مطرح نیست و در سطح قضایی نیز در مورد قابلیت دادخواهی از نقض حقوق گروهی در دعاوی مربوط به حقوق بشر وجود دارد یکی از حقوق گروهی در استناد بین المللی حقوق بشر، حق بر خود مختاری است که در ماده ۱ مشترک بین دو میثاق درج شده است. بررسی رویه کمیته در قضایای مربوط به ماده ۱ نشان میدهد که کمیته بارها عدم امکان دادخواهی از حقوق مورد حمایت در این ماده را اعلام کرده است و حداکثر، ادعاهای مربوط به این حقوق را به ادعاهای مشمول دیگر مواد میثاق انتقال داده است. از منظر نقد، ممکن است این گونه استدلال شود که اساساً حمایت از میراث فرهنگی از طریق حقوق فردی بشری به معنای پذیرش ضمنی یک چارچوب حقوق فردی ندارند هواخواهان حقوق گروهی ابراد می‌کنند که ادغام و تحلیل حقوق گروهی در حقوق فردی، ساختار پیچیده‌ی روابط اجتماعی را در حد حاصل جمع اجزای فردی آن تقلیل میدهد. کوتاه سخن آنکه از دلایلی که علیه تأسیل به نظام حقوق بشر برای صیانت از میراث ناملموس وجود دارد، تنها استدلالات حقوق گروهی تا حدی قابل اعتنایست، اما در همین حال استدلال قاطعی نیست که بتواند مانع از اعمال این نظام باشد. بنابراین حقوق بشر میتواند مدام که میراث ناملموس به شیوه‌های حیات که بخشی از هویت شخص را شکل می‌دهند مربوط باشد، از این میراث حمایت کند. در ادامه امکان استفاده از سازوکارهای حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس بررسی می‌شود.

تأسیل به حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس

در ابتدای باید به چند نکته‌ی کلیدی توجه کرد نخست اینکه زبان میراث فرهنگی در رویه‌ی حقوق بین الملل بشر وجود ندارد و توضیح آن نیز چندان دشوار نیست سازوکارهای سنتی حقوق بشر از فرهنگ و یا حتی شیوه‌های حیات حمایت میکنند، اما اشاره‌ی خاصی به مقوله‌ی میراث ندارند زیرا این اصطلاح به طور سنتی به دارایی‌ها و اندوخته‌های ملموس و مادی مربوط است و نه به وضعیت‌های ذهنی و عاری از وجود مادی و فیزیکی با وجود این، هر چند این ویژگی‌ها عناصری مهم برای میراث فرهنگی هستند، تنها بخشی از آن به شمار می‌رond و اگر یکی از اهداف حمایت از میراث فرهنگی، حمایت از فرهنگ و شیوه‌های زندگی، باشد در این صورت سازوکارهای حقوق بشر عامل میانجی و عنصر تلفیق دهنده و سازش گرانه بین این دو هستند. دومین نکته‌ی این است که در مورد آن بخش از حقوق بشر موجود که قابل استناد روشن ترین گزینه‌ی پیش رو، حق بر مشارکت در فرهنگ است که به موجب ماده ۱۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۱۵ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از آن حمایت شده است. ادبیات میراث فرهنگی برای اشاره به علقه و ارتباط میان حقوق میراث فرهنگی و حقوق بشر، معمولاً بین میراث فرهنگی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و به ویژه حق بهره مندی از فرهنگ و حیات فرهنگی ارتباط برقرار میکند.(Ku. 2021: 7).

محدودیت‌های وارد بر حقوق بشر

تعدادی از محدودیت‌های وارد بر تأسیل به نظام حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس که میتوان آنها را موانع بیرونی نامید، در ابتدای این فصل بررسی شدند. این موانع در بدو امر و به هنگام تأسیل و استناد اولیه به نظام حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس، دشواری‌ها و چالش‌هایی را طرح می‌کنند در درون خود این حقوق نیز محدودیت‌هایی وجود دارد که میتوان آنها را موانع درونی نام‌گذاری کرد. اولین محدودیت درونی معیار تناسب است که در قضایایی که به آزادی بیان آزادی مذهب، حق بر حریم خصوصی و خانوادگی، آزادی تجمعات و نیز مقرره‌ی حمایت از اقلیتها در میثاق حقوق مدنی و سیاسی، حداقل در تفسیر کمیته‌ی حقوق بشر می‌پردازند مطرح می‌شود. دیگر محدودیت عمومی بر حقوق بشر در حمایت از میراث ناملموس اختیار و صلاح‌دید اعطای شده به دولتها در تضمین تمام این حقوق است در جایی که در اعمال برخی از حقوق آستانه‌ی تشخیصی به دولت داده می‌شود و با در نظر گرفتن اینکه این آستانه‌ی تشخیص در مورد برخی از حقوق چالشی حتی بزرگ‌تر نیز می‌شود، محدودیت مهمی در نظام حقوق داخلی پیدید می‌آید که باید به آن توجه کرد. در حق بر محکمه‌ی عادلانه نیز به هیچ وجه حمایتی از حق ماهوی و محتوایی که ادعای نقض آن شده است به عمل نمی‌آید. دیگر مانعی که باید مد نظر قرار گیرد، آنچه است که از آن به حق دیگران تعییر شده است و به معیار تناسب نزدیک است چالشی که وجود دارد برخورد بین حق بیان علمی مردم شناسان و محققان و روشهایی است که ممکن است آنها به کار بینند و با دغدغه‌ها و حریم‌های مذهبی یا خصوصی جوامع ناقل یک اثر تلاقی یابد. این تنش در استناد یونسکو نیز بر جسته شده است و به نظر میرسد که عهد نامه‌ی ۲۰۰۳ کفه‌ی ترازو

را به سود تحقیقات علمی پایین برده است(Ahmed.2019:57). در جایی که دسته بندی و مطالعه‌ی میراث ناملموس را قبل از اعطای شناسایی بین المللی بدان لازم میداند. این محدودیت‌ها به ایجاد نوعی تعادل در اعمال حقوق بشر برای صیانت از میراث ناملموس کمک می‌کنند و به عنوان دلایلی برای تقلیل و کاهش نقدها علیه این رویکرد به کار می‌آیند این واقعیت که محدودیت‌های داخلی برای استفاده از حقوق بشر وجود دارد ممکن است برای پیشنهاد و ارائه‌ی یک نقطه‌ی تعادل و اتکاء علیه دیدگاه تمامیت خواهی به کار آید که صرفاً قائل به توسل به نظام حقوق بشر در قضایای میراث ناملموس است.

روش پژوهش

در این مقاله از روش توصیفی - تحلیلی جهت انجام تحقیق استفاده شده است و از منابع کتابخانه‌ای و اسناد نیز بهره گرفته شده است.

یافته‌های تحقیق

نتیجه استثنای حقوق بشر برای حمایت از میراث ناملموس

بخش عمده‌ی ارتباط میان حقوق بشر و میراث ناملموس بر این مرکز است که چگونه حقوق بشر با محدودیتها که دارد برای حمایت از این میراث سودمند واقع می‌شود تعریف میراث ناملموس در عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ که حقوق بشر را به عنوان محدوده‌ی عناصری وضع می‌کند که به عنوان میراث سودمند منفی این محدودیت است. تحمیل محدودیت بر میراث ناملموس از طریق حقوق بشر را میتوان یک ارتباط منفی بین این دو دانست. اعتراض به آن بخش از میراث ناملموس مانند ختنه کردن دختران که در حقوق بشر چهره‌ی کریه و ناخوشایندی دارد با این تفکر پیوند میابد که میراث فرهنگی و هویت فرهنگی تا جایی مورد حمایت است که دیگر حقوق بشر را نقض نکند. هرچند این تفکر بر نسبیت گرایی فرهنگی تکیه دارد ولی میتوان ادعا کرد که ابزار مفیدی در دست جوامع است. این محدودیت در بدو امر به مثابه مانع برای حمایت از فرهنگ خودنمایی می‌کند، اما می‌توان آن را به عنوان عاملی نگریست که جوامع را پس از رعایت و ملاحظه‌ی آن به سمت تبادلات فرهنگی - البته به صورت جبری و قهری - سوق می‌دهد. با وجود این، اگر بخواهیم موضع و جایگاهی را برای حمایت از میراث فرهنگی توسعه دهیم که در راستا و هم‌جهت با تنوع فرهنگی باشد حداقل در صورتی که جوامع مشتاق به گشودن میراث خود برای درک توسط جهان بیرون باشند میتوان با ابزار حقوق بشر برای آنان به نوعی ماهیت گرایی دست زد. در اینجا بحث بر سر تحمیل اخلاقیات یا طرز تفکر استعماری نیست بلکه درباره‌ی هسته‌ی غیر قابل بحث حقوق بشر است که با یک محوریت جهان گرایانه و حساس به فرهنگ مربوط است.(Aikawa.2014:95).

ارتباط و تلاقي میراث ملموس و ناملموس در عهدنامه‌های ۱۹۷۲ و ۲۰۰۳

با تصویب عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ که مختص به صیانت از میراث فرهنگی ناملموس بود مبنایی معاهده‌ای برای حمایت از این میراث البته با تمام کاستیها و ضعفهایی که داشت فراهم شد یکی از چالش‌های مهم و اساسی پیش روی تدوین کنندگان این، معاهده ارتباط و تعاملی است که میان این عهدنامه و عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ وجود دارد و نباید تصور کرد که تصویب عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ نقطه‌ی پایانی بر این نزاع است. ممکن است تصور شود که پرداختن به این موضوع در حاضر فقط دارای فایده‌ی تاریخی و روایی است اما از یک سو، عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ الگویی مناسب و مترقبی از همکاری بین المللی برای حمایت از میراث فرهنگی فاخر مادی است که با برخورداری از دهها سال تجارت ارزشمند اجرایی و رویه‌ها و دستورالعمل‌هایی که در جریان اجرای این عهدنامه به درجاتی از کمال و پختگی رسیده اند میتواند همواره و حتی پس از لازم الاجرا شدن عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ برای اجرای مناسب تر آن به کار آید از سوی دیگر تفاوت‌های بنیادینی بین این دو سند وجود دارد که چه در مقام تهیه‌ی عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ و چه در زمان اجرای آن مورد توجه یونسکو و دیگر دست اندکاران این عرصه بوده است. به نظر میرسد این چالش در سالهای آینده و با مشخص شدن نقاط ضعف و قوت عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ دوباره مطرح خواهد شد و موضوع توسل به راه حلها و ابتکارات عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ به عنوان یک راه چاره خودنمایی خواهد کرد. پس در ابتدا باید دید که در مجموع چگونه میتوان از راه حلهای مبنی بر عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ و

پیرامون آن ظرفیتهای حقوقی برای بهبود کارآیی عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ فراهم آورد و سپس به دو چالش مهم در عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ پرداخت. (Aikawa.2014.95) نخست، مفهوم میراث مشترک بشریت و دیگر مفاهیم مشابه با آن که یکی در مقام نظریه و اندیشه‌های حقوقی خودنمایی می‌کند و پیوندی کهن با ادبیات حقوق بین الملل در دیگر حوزه‌ها دارد و دوم، نظام ثبت آثار در عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ که به نوعی دیگر در عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ تکرار شده است و اهمیت عملی و اجرایی آن، بر جایگاه نظری اش می‌چرخد تحلیلی که از این دو چالش می‌شود به خوبی مسیر تفکر یونسکو را در رسیدن به عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ نشان می‌دهد و به داوری بهتر در این زمینه کمک می‌کند.

ظرفیت‌های عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ برای حمایت از میراث ناملموس

این توصیه نامه به موازات عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ تصویب شد و نظامی جایگزین و ثانوی را در کنار معاهده طراحی می‌کند که به موجب آن برخی نمونه‌های برجسته‌ی این میراث از طریق نظام ثبت حفظ می‌شوند و دولت‌های عضو تشویق می‌شوند از تمام اجزای این میراث به صورت ملی حمایت کنند این توصیه نامه با استقبال چندانی مواجه نشد، اما مقرراتی دارد که با میراث ناملموس بی ارتباط نیستند اگر بنا باشد الگوی عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ در تهییه‌ی سند جدید مبنای قرار گیرد، تصویب توصیه نامه‌ای همانند توصیه نامه‌ی ۱۹۷۲ به عنوان مکمل عهدنامه‌ی جدید نیز باید مورد نظر باشد، زیرا دولت‌ها را به حمایت ملی از میراث ناملموس ترغیب می‌کند و اقدامات لازم را به آنان نشان میدهد. توصیه نامه‌ی ۱۹۷۲ که ۶۶ نکته، دارد برآیند جامعی از اقدامات تقنینی و اجرایی و اصول عمومی برای حمایت ملی از میراث فرهنگی و طبیعی است. بخش اول تعاریف نکات ۱ و ۲ بخش دوم خط مشی ملی (نکته‌ی (۳)، بخش سوم اصول کلی (نکات ۱۱-۴)، بخش چهارم سازمان دهی خدمات برای دستیابی به این هدف نکات ۱۷-۱۲)، بخش پنجم اقدامات حمایتی (نکات ۱۸-۵۹ بخش ششم اقدامات آموزشی نکات (۶۰-۶۵) و بخش هفتم نیز اشکال گوناگون همکاری بین المللی (نکته‌ی (۶۶) را بیان می‌کنند (Blake.2020.105).

توصیه نامه به موجب بخش سوم اصول کلی از دولتهای عضو می‌خواهد که تمام اقسام میراث فرهنگی و طبیعی را بدون توجه به اینکه واحد عنوان برجسته هستند یا خیر مورد حمایت قرار دهند نکته‌ی ۵ با این ابزار توصیه نامه این نکته را روشن می‌کند که طیف وسیعی از میراث فرهنگی و طبیعی را مدنظر دارد که چه بسا معیار ثبت در فهرست میراث جهانی را هم نداشته باشند کما اینکه در مورد میراث ناملموس هم ممکن است بر همین منوال باشد. منابع مالی کلان باید برای صیانت و نمایش این میراث در دسترس مقامات عمومی باشد و تأمین مالی بخش خصوصی نیز در دستور کار قرار گیرد نکات ۱۰ و ۱۱ زیرا با استقلال مالی جوامع در ارتباط است.

چالش‌های مفهومی و محتوایی در تعمیم عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ به میراث ناملموس

الف) تلقی میراث ناملموس به عنوان میراث مشترک بشریت

مقدمه‌ی عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ نیز به تهدیداتی می‌پردازد که به دلیل شرایط متغیر اجتماعی و اقتصادی «که مستقیماً به از دست دادن بالقوه‌ی میراث فرهنگی سنتی در برخورد با توسعه‌ی فناوری و جهانی سازی مربوط است، متوجه میراث فرهنگی است. اصل بنیادین و مهمی که حمایت در عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ بر آن استوار است، ماهیت جهانی میراث فرهنگی و طبیعی است که راهبرد مهمی برای حمایت از این میراث از رهگذر افزایش آگاهی عمومی از اهمیت و ارزش میراث فرهنگی برای تمام مردمان و جوامع و ته فقط کسانی است که بیشترین ارتباط را با آن دارند و مبنای حقوقی مستحکمی برای متعهد کردن دولت‌هاست که هم میراث واقع در قلمرو خودشان و هم قلمرو دیگر دولت‌های عضو را تحت حمایت قرار دهند. اما اعمال این قواعد بر میراث ناملموس در صورتی که منجر به تلقی تجلیات این میراث به مثابه حوزه‌ای عمومی و انکار حق و نظارت دارندگان بر استفاده و بهره برداری از آن شود مسئله ساز می‌شود. پس باید مفهوم میراث جهانی را در اینجا با احتیاط به کار برد و بر این واقعیت تأکید کرد که این میراث در اصل یک میراث ملی است. استفاده از مفهوم امیراث جهانی بشریت باید محدود به مسئولیت‌هایی شود که این مفهوم بر جامعه‌ی جهانی و تک دولت‌ها برای صیانت از میراث ناملموس و تنوع فرهنگی تحمیل می‌کند.(Bruner.2017.18). به علاوه، بهتر آن است که این مفهوم را در میراث ناملموس به شکل منفعت جهانی ارائه کرد تا از ادغام و همپوشانی با مفهوم میراث مشترک بشریت که در حقوق بین الملل برای بهره برداری از حوزه‌های مشترک اعمال می‌شود پرهیز شود. همچنین بدین شکل

تمام این میراث در حوزه‌ی تملکات عمومی قرار نمی‌گیرد و نیز نظارت دارندگان بر آن منتفی نمی‌شود. مفهوم جهان‌شمولی در عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ به اندازه‌ی کافی روشن نشده است و برای اعمال بر میراث ناملموس باید به دقت کنکاش شود.

ب) گزینش بین نظام‌های ثبت و فهرست

دومین ارتباط و شباهت ظاهری عهدنامه‌های ۱۹۷۲ و ۲۰۰۳ به توسل به نظام فهرست آثار بر می‌گردد. در مورد نظام پیش‌بینی شده در عهدنامه‌ی ۱۹۷۲ در فصول پیشین توضیح داده شد. عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ نیز صرف نظر از شیوه‌های مختلف حمایتی مانند شناسایی مستندسازی ظرفیت سازی تحقیقات، آموزش انتقال و تلاش برای تجدید حیات مانند سلف، خود عهدنامه‌ی ۱۹۷۲، بر نظامی فهرست وار استوار شده است. در اجلاس فوریه ۲۰۰۳ برخی از کارشناسان خواهان استفاده از شیوه‌ی ثبت بهترین آثار بودند، اما گروه اکثریت از شیوه‌ی میتنی بر فهرست طرفداری می‌کردند. نهایتاً گروهی از کشورها یعنی، فرانسه، ایتالیا، زاپن هلند و انواتو، افریقای مرکزی، نیجریه و چین پیشنهاد اکثریت را این گونه مطرح کردند که ماده‌یا مواد مربوط به فهرست به سه بخش تقسیم شود فهرست موارد ملی، فهرست موارد در خطر و فهرست گنجینه‌های جهانی که شامل مواردی هم میشود که قبلاً به عنوان شاهکار اعلام شده بودند. در مذکرات بعدی بحث فهرست مجدداً مطرح شد و باز هم کارشناسان استدلال کردند که ثبت بیشتر بعد ملی را به ذهن مبتادر میکند در حالی که فهرست جنبه‌ی بین‌المللی، دارد لذا بر روی فهرست اجماع حاصل شد. در نهایت، معاهده در ماده‌ی ۱۶ و ۱۷ دو فهرست گنجینه‌ها یا شاهکارها موسوم به فهرست نمونه‌ی میراث ناملموس و فهرست میراث ناملموس نیازمند صیانت فوری را پیش‌بینی کرد و نظام فهرست مصادیق میراث ناملموس در ملی را نیز در ماده‌ی ۱۲ مقرر داشت. در مورد عنوان فهرست نخست بین دولتها اختلاف نظر وجود داشت: نیجریه از عنوان فهرست گنجینه‌های دفاع میکرد فرانسه مجارستان سنت وینسنت و گرانادا، ایسلند و جامانیکا عنوان فهرست نمایان گر را شایسته تر میدانستند و اروگونه عنوان فهرست نمونه را برگزیده بود که سرانجام این جدال به سود اروگوئه خاتمه یافت. ضمن آنکه نظر کارشناسان در اجلاس آوریل ۲۰۰۳ رنگ عملی به خود گرفت و در ماده‌ی ۳۱ موسوم به ماده‌ی انتقالی قرار بر این شد که مواردی که پیشتر به موجب برنامه ۱۹۹۸ اعلام شاهکارهای میراث شفاهی و ناملموس بشری اعلام شده اند، بر طبق ضوابط مندرج در آن ماده در فهرست نمونه گنجانده شوند. (Burden, 2023.201) تا آن زمان ۹۰ اثر در آن اعلامیه درج شده بود ۱۹ اثر در سال ۲۸۰۰۱ اثر در سال ۲۰۰۳ و ۴۲ اثر در سال ۲۰۰۵ که همه‌ی آنها به صورت خودکار در سال ۲۰۰۸ در فهرستهای جدید درج شدند؛ همچنین کارشناسان بر این باور بودند که از بین فهرست‌های یادشده، فهرست نخست یعنی فهرست نمونه اهمیت بیشتری دارد، به ویژه آن که در معرفی و آموزش مصادیق میراث ناملموس به افکار جهانی مؤثر است.

جمهوری اسلامی ایران و میراث فرهنگی ناملموس

الف) عملکرد داخلی

برای میراث ناملموس در سالهای بعد از پیروزی انقلاب با دوران قبل از انقلاب قابل مقایسه نیست. ابتدا مرکز مردم‌شناسی که تا پیروزی انقلاب اسلامی به عنوان یک مرکز پژوهشی در قالب وزارت فرهنگ و هنر فعالیت می‌کرد، به موجب لایحه قانونی ادغام وزارت علوم و آموزش عالی و وزارت فرهنگ و هنر و تشکیل وزارت فرهنگ و آموزش عالی مصوب ۱۷/۱۲/۱۳۵۷ شورای انقلاب اسلامی در قالب معاونت حفظ و احیاء میراث فرهنگی آن وزارت به فعالیت ادامه داد. در سال ۱۳۶۰ هیأت وزیران با توجه به پیشنهاد شماره‌ی ۱۲۵۱۶/۹۷۲/۴۵ به تاریخ ۲۱/۸/۱۳۶۰ وزارت ارشاد اسلامی و با استناد به تبصره‌ی ۳۶ قانون بودجه‌ی همان سال تصویب کرد که برخی از واحدها و مکانها که به تفصیل در آن مصوبه نام برده شده بودند با تمام وظایف اختیارات بودجه پرسنل اموال و دارایی از وزارت فرهنگ و آموزش عالی متزع و در وزارت ارشاد اسلامی ادغام شوند. البته در این مصوبه موزه مردم‌شناسی از شمال این حکم مستثنی شده بود. این مصوبه در عمل سبب شد که مرکز مردم‌شناسی نیز در کنار برخی دیگر از مؤسسات و واحدها در وزارت فرهنگ و آموزش عالی باقی بماند این مرکز در سال ۱۳۶۴ به موجب قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی در این سازمان ادغام شد و ابتدا به مدیریت پژوهشگاهی مردم‌شناسی تغییر نام داد. تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور به موجب قانونی با همین عنوان آن هم در کشاکش جنگ تحمیلی، گام بلندی بود که روحی تازه در کالبد فعالیتهای فرهنگی دمید این قانون که در قالب ماده واحد و شش تبصره در ۱۰/۱۱/۱۳۶۴ تصویب شد. تعریف ماده‌ی اول قانون اساسنامه سازمان میراث

فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۷/۴/۲۸ از میراث فرهنگی تعریفی عام و کلی است و میتوان آن را شامل میراث ناملموس نیز دانست، هر چند که در این ماده به صراحت نامی از این میراث برده نشده است. به ویژه آنکه در ماده ۲ آن قانون، هدف از میراث فرهنگی عبرت از حرکت فرهنگی انسان و بقاء و رقاء هویت و شخصیت فرهنگی جامعه عنوان شده است و در این مفاهیم، نوعی پویایی و سیالیت موج می‌زند که به محتوا و عناصر میراث ناملموس نزدیک می‌شود. (صدمی، ۱۳۸۲: ۴۸) در ماده ۳ از این قانون که به وظایف مهم سازمان در حوزه‌های پژوهش نظرارت، حفظ و احیاء، و معرفی میراث فرهنگی اختصاص دارد سرفصلهای روشن‌تری از وظایف سازمان به شرح زیر را که ارتباط بیشتری با میراث ناملموس می‌یابند مشاهده می‌کنیم:

(الف) پژوهش میراث فرهنگی

- ۱- تهیه و تنظیم و اجرای برنامه‌های پژوهشی راجع به آثار باقی مانده از گذشتگان،
- ۲- پژوهش‌های مردم‌شناسی
- ۳- پژوهش‌های مردم‌نگاری
- ۴- پژوهش‌های انسان‌شناسی زیستی
- ۵- مطالعات در زمینه‌ی شناخت فرهنگ‌های بومی مناطق مختلف کشور،
- ۶- پژوهش در زمینه‌ی هنرهای سنتی
- ۷- پژوهش حفظ، احیاء و رشد هنرهای سنتی
- ۸- تشویق و حمایت از استادان و هنرمندان و تهیه، تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی جهت آشنایی عموم با هنرهای سنتی و ارزش‌های میراث فرهنگی

(ب) معرفی و آموزش میراث فرهنگی

- ۱- فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای اشاعه‌ی ارزش‌های نهفته در میراث فرهنگی کشور
- ۲- ایجاد و اداره‌ی گنجینه‌ها و نمایشگاه‌ها،

با توجه به ماهیت پژوهشی سازمان میراث فرهنگی که هم در قانون تشکیل و هم در قانون اساسنامه‌ی این سازمان به آن تصریح شده بود، تلاشها برای تبدیل وضعیت آن به پژوهشگاه از سوی سازمان آغاز شد. در نهایت شورای گسترش آموزش عالی کشور به موجب مصوبه‌ای در تاریخ ۱۲/۲۱/۱۳۶۹ موافقت اصولی خود را با تبدیل وضع سازمان به پژوهشگاه اعلام کرد تا راه برای برخورداری آن از تسهیلات و امتیازات مراکز پژوهشی هموار شود. در مقدمه‌ی اساسنامه‌ی سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه) که در تاریخ ۱۰/۶/۱۳۷۵ به تصویب شورای گسترش آموزش عالی رسید هدف از این اقدام صراحتاً حسن اجرای قانون اساسنامه‌ی سازمان مصوب ۱۳۶۷ مجلس شورای اسلامی ذکر شد. (حجه، ۱۴۰۰: ۹۵) اما شاید مهم‌ترین اثر تصویب این اساسنامه به تأسیس سازمانهای مرتبط با میراث ناملموس برگردد. از طرفی بند ۱۱ ماده ۳ قانون اساسنامه‌ی سازمان میراث فرهنگی نیز اظهار نظر درباره‌ی تمام طرح‌های عمرانی جامع و تفصیلی در رابطه با مناطق فرهنگی و تاریخی و موافقت نهایی درباره‌ی محوطه‌ها و باقتها و اماكن فرهنگی - تاریخی ارزشمند در موارد مذکور و جلوگیری از تخریب آنها را در زمرة‌ی وظایف قانونی و انحصاری سازمان میراث فرهنگی کشور میداند.

۱- تحلیل قوانین و مقررات

از تجزیه و تحلیل قوانین و مقررات پراکنده‌ای که در مورد میراث ناملموس در نظام حقوقی ایران وجود دارد، می‌توان به این نتیجه رسید که بیشتر این مقررات در سه دسته بندی بزرگ‌تر قرار می‌گیرند:

- ۱- به عنوان بخشی از شرح وظایف و تکالیف سازمانها نهادها و انجمنهای مختلفی که به نوعی با میراث فرهنگی سروکار دارند. از این منظر پرداختن به نوع و عنصر مشخصی از میراث ناملموس در شمار وظایف سازمانی آن نهاد و دستگاه قرار می‌گیرد.
- ۲- به عنوان توجه به مقوله‌ی مردم‌شناسی و انسان‌شناسی که یکی از مفاهیم مهم در حوزه‌ی میراث ناملموس به شمار می‌رود. البته این حوزه در عمل به قدری گسترده‌گی دارد که میتوان به کمک آن بسیاری از مصادیق و دسته‌های میراث ناملموس را در بر گرفت و تحت حمایت قرار داد.

۳- به عنوان آثار و بناها و بافت‌های فرهنگی تاریخی که این مورد نیازمند توضیح بیشتری است. ممکن است در ظاهر امر این گونه قلمداد شود که بناها و آثار غیر منقول هیچ ارتباطی با میراث ناملموس ندارند و صرفاً بخشی از میراث مادی و ملموس را تشکیل میدهند که تابع قوانین و مقررات ناظر به اموال فرهنگی است و نمی‌توان آنها را با میراث ناملموس پیوند داد. اما واقعیت غیر از این است و در این مورد باید قائل به تفکیک شد. از یک سو اینه و آثاری وجود دارند که بجز هویت صرف مادی و تاریخی بانیانشان سود و منفعتی در نگهداری و حفظ آنها وجود ندارد و فاقد . هر گونه آثار حیات و پویایی در حال حاضر میباشد.(مهدوی نیا، ۱۳۹۹: ۷۵).

آسیب‌شناسی قوانین و مقررات داخلی

در مقام آسیب‌شناسی قوانین و مقررات ناظر به میراث ناملموس باید به چند نکته‌ی کلیدی و بنیادین دقت کرد: نکته‌ی اول آن است که متأسفانه با وجود تصویب عهده‌نامه‌ی ۲۰۰۳ قوانین و مقررات مناسبی چه تا قبل از تصویب این معاهده و چه پس از آن در نظام حقوقی کشورمان وجود ندارد. حال آنکه پیشینه‌ی قانونگذاری و مطالعات تطبیقی در برخی از کشورها حاکی از قدمت قانونگذاری در این زمینه است. با توجه به اهمیت این موضوع و تنوع قومیتی و آداب و رسوم و سنتهای کهن در کشورمان، جا داشت قانونگذار یا دیگر نهادهای ذیربطری مدت‌ها قبل و یا حداقل همزمان با عضویت ایران در عهده‌نامه در این زمینه دست به کار شوند و حمایتهای قانونی جامع لازم را به عمل آورند. نکته‌ی دوم به واژه پردازی نامناسب قانون و آیین نامه‌ی مصوب مجلس شورای اسلامی و هیأت دولت بر می‌گردد. متأسفانه متن مصوب مجلس از جهات بسیاری با متن اصلی عهده‌نامه همخوانی ندارد و به ویژه در مقام ترجمه‌ی عبارات و اصطلاحات تخصصی مربوط به میراث ناملموس از دقت کافی برخوردار نیست. آیین نامه‌ی مصوب هیأت دولت نیز که به نظر می‌رسد ترجمه‌ی رسمی مصوب مجلس را مبنای کار قرار داده است در همان مسیر نادرست گام برداشته است و این امر در مقام تفسیر و اجرای قانون و آیین نامه مشکلاتی را ایجاد خواهد کرد. در حالی که ترجمه‌های انجام شده توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی از دقت و وضوح کافی برخوردارند و در مقام عمل نیز بهتر است همان متون مد نظر و مبنای کار قرار گیرند. سومین و واپسین نکته که از اهمیت خاصی برخوردار است به دقت در دسته بندی‌های میراث ناملموس بر می‌گردد. (مهدوی نیا، ۱۳۹۹: ۷۵) این میراث، طیف وسیعی از حوزه‌های از شیوه‌های آفرینش صنایع دستی گرفته تا مناسک و آداب و رسوم اجتماعی را شامل می‌شود و علاوه بر آن باید به موضوعات مهم فضاهای فرهنگی و از جمله بافت‌های زنده توجه کرد توجه به این فضاهای آن جهت مهم است که همان گونه که گفته شد برخلاف ظاهر امر توسل به قوانین حمایتی برای میراث مادی در مورد آنها کافی نیست و باید به گونه‌ای برنامه ریزی و قانونگذاری کرد که علاوه بر ظاهر مادی و عینی آن فضا یا محوطه عناصر انسانی مربوط به آن نیز حفظ شود. به عنوان مثال تخریب یا امحاء بخشی از بافت زنده‌ی یک شهر تاریخی از طریق نابودی بخشی از محیط عینی و مادی، نابودی و عدم انتقاء بخشی از زندگی و جریانهای فرهنگی و اجتماعی روزمره را سبب می‌شود و با از بین رفتن میراث ناملموس آن مردم ملازمه می‌یابد. برای تحقق این هدف لازم است ضمن تعریف دقیق عناصر میراث فرهنگی ناملموس و به ویژه آن دسته از عناصری که با میراث مادی و ملموس پیوند و همتشیینی، دارند از قبیل فضاهای فرهنگی، بافت‌های زنده، مناسک جمعی و غیره، شرایط و ضوابط لازم و حتی در صورت نیاز حریم کافی را برای حفظ آنها را پیش‌بینی کرد.

ب) عملکرد بین‌المللی

۱) عملکرد جمهوری اسلامی ایران در قبال عهده‌نامه ۲۰۰۳

پس از عضویت ایران در عهده‌نامه‌ی ۲۰۰۳، تاکنون آثار زیر از کشورمان در فهرستهای این عهده‌نامه درج شده است:

۱- نوروز (۲۰۰۹)

۲- ردیف موسیقی ایرانی (۲۰۰۹)

۳- مهارت‌های سنتی بافت فرش در کاشان (۲۰۱۰)

۴- مهارت‌های سنتی بافت فرش در فارس (۲۰۱۰)

۵- هنر آیینی تعزیه (۲۰۱۰)

۶- سنت‌های پهلوانی و زورخانه‌ای (۲۰۱۰)

- ۷- موسیقی بخشش خراسان (۲۰۱۰)
 ۸- قصه‌گویی ایرانی نقالی (۲۰۱۱)
 ۹- مهارت‌های سنتی ساخت و به آب انداختن لنج در خلیج فارس (۲۰۱۱)
 ۱۰- مراسم قالی شویان در مشهد اردہال کاشان (۲۰۱۲).

شایان ذکر است (غريب زاده، ۱۳۹۵: ۲۴) که موارد هشتم و نهم در فهرست میراث ناملموس نیازمند صیانت فوری و سایر موارد نیز در فهرست نمونه‌ی میراث ناملموس بشری درج شده اند و تلاش برای درج آثار بیشتری از کشورمان در دستور کار سازمان میراث فرهنگی کشور قرار دارد.

(۲) چالش درج نام آثار ناملموس ایران توسط دیگر کشورها

از زمان لازم الاجرا شدن عهدهنامه‌ی میراث ناملموس در سال ۲۰۰۶ تعداد زیادی از آیین‌ها و سنت‌هایی که از دیرباز به حوزه‌ی تمدنی ایران تعلق داشته اند و هم‌اکنون نیز در کشورمان بالند و برقرارند، به نام دیگر کشورها درج شده اند که این موضوع واکنشهای تندی را به ویژه در بین اصحاب قلم در پی داشته است. به عنوان نمونه‌ی می‌توان از درج چوگان به نام آذربایجان و چرتکه به نام چین در سال ۲۰۱۳ یاد کرد که در تمام این موارد، رسانه‌ها و حتی افکار عمومی شدید ترین انتقادات را متوجه مسئولان امر و مخصوصاً مตولیان سازمان میراث فرهنگی کردند، اما واقعیت آن است که با توجه به محتواهی عهدهنامه و بسترهای که بر آن بنا شده است نمی‌توان از زاویه‌ی حقوقی ایراد خاصی را متوجه این وضعیت دانست. به این شرح که در وهله‌ی نخست درج این آثار به نام هر کشوری مستلزم ارائه‌ی اسناد و مدارک لازم و اثبات اصالت و وابستگی اثر بدان سرزمهین و مردمان است و صرف تقاضای درج، الزامی را برای یونسکو و کمیته ایجاد نمی‌کند در وهله‌ی دوم نیز درج یک اثر به نام یک کشور خاص به معنای منع دیگر کشورها از درج آن اثر نیست، چرا که میراث ناملموس به عنوان میراثی وابسته به جوامع انسانی و نوع بشر، محدود به مرازهای جغرافیایی خاصی نیست و چه بسا در فرهنگ‌ها و سنتهای گوناگون و حتی متفاوتی نشو و نما کند. در نتیجه از منظر حقوقی نمیتوان این موضوع را حاد و منافی با منافع ایران به موجب عهدهنامه قلمداد کرد. اما در روی دیگر سکه از بار روانی و حیثیتی موضوع نباید غافل بود از آثار وضعی درج یک اثر در یونسکو مانند بهبود وجهه در سطح جهانی و خروج از انزوا جذب جهانگردانی که دید جامعه شناختی دارند (فراهانی، ۱۴۰۰: ۷۴) و دیگر امتیازات مترتب بر درج یک اثر که بگذریم، نتیجه‌ی این وضعیت ناخوشایند تضعیف عمق استراتئیک فرهنگی یک ملت و پراکندن نوعی یأس فرهنگی در بین جامعه است که در کنار برخورد سلیمانی و انکار گونه‌ی متولیان امر با واقعیات، به تدریج نوعی افت وجهه و جایگاه را برای کشور به ارمغان می‌آورد و باید برای حل آن تدبیری اندیشید.

نتیجه‌گیری

برخلاف گذشته‌های دور که دو مفهوم اولیه و ابتدایی جنگ و صلح به مثابه خورشید تابان و ماه درخشان در سپهر حقوق بین‌الملل خودنمایی میکردند در دوران معاصر و به موازات تحول در مبانی فکری، اجتماعی و اقتصادی جامعه‌ی بین‌المللی و گسترش ارتباط و پیوند میان اعضای این جامعه به همان نسبت نیز موضوعات و عرصه‌های جدیدتری تحت شمول حاکمیت قواعد حقوق بین‌الملل قرار گرفته است. این وضعیت که محصول روندی تدریجی و همپای تحولات این جامعه و لازمه‌ی قانونمندی فعالیتهای بشری در این محیط است، رفته رفته بر بسیاری از لایه‌های زیست اجتماعی بشری سایه افکنده است که میراث فرهنگی به طور عام و میراث فرهنگی ناملموس به طور خاص نیز یکی از آنهاست. مفهوم اموال فرهنگی زاییده و تراویش دیگر رشته‌های علمی مانند باستان‌شناسی و تاریخ است میراث ناملموس نیز خاستگاهی جامعه شناختی دارد و از گذشته مورد توجه محققان و اندیشمندان این رشته بوده است و انتقال یکباره‌ی آن به حقوق بین‌الملل بدون ارائه‌ی تعریفی جدید و سازگار با شرایط این حقوق معقول و منطقی نیست با توجه به مسیر ناصوابی که پیشتر در جریان وضع قوانین و مقررات برای اموال مادی و ملموس در یونسکو طی شده بود، این بار کارشناسان دخیل در تهییه‌ی اسناد و معاهدات مربوط به میراث ناملموس از تجارب قبلی درس گرفتند و به ویژه در جریان تدوین عهدهنامه‌ی ۲۰۰۳ پخته تر عمل، کردن زیرا نزاع دشوار بر سر تعریف این میراث را پذیرا شدند و برخلاف برخی

معاهدات که از موضوع مورد بحث تعریفی به دست نمیدهنند، اولًاً تلفیقی از معیارهای ذاتی و مصداقی را برای تعریف به کار برند و ثانیاً با نوعی واقع بینی و دورانی‌شی، دامنه‌ی طبقات و دسته‌بندی‌ها را تا حدی گسترش دادند که به سختی میتوان عنصر خاصی از این میراث را یافت که در آنها نگنجد. تعریف کلی از میراث ناملموس با توجه به اهمیتی که برای بسیاری از دولتها دارد و به باورهای ایدئولوژیک و مبانی اعتقادی آنها مربوط می‌شود نقش مهمی را در عضویت یا عدم عضویت دولتها در عهدنامه ایفا می‌کند. این تعریف، میراث ناملموس را رسوب عناصر غیر مادی نظام فرهنگی جامعه میداند که به دلیل کارکردهای هویتی و اجتماعی شایسته‌ی توجه و مراقبتند. چالشهای ناشی از جهانی سازی توجه به میراث ناملموس را تسريع میکند و توجیه کننده‌ی همکاری کشورهای در حال توسعه و جهان سوم برای حمایت از این میراث است. هر چند ظاهر امر نشان از بی تفاوتی و برخورد سرد دولتهای غربی و همگن با اقدامات حمایتی از این میراث و موفقیت دولت‌های در حال توسعه و ناهمگن به خاطر تصویب زودهنگام عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ دارد اما این پایان ماجرا نیست و برخی واقعیات سبب تغییر در این معادله شده است. درست است که دولتهای غربی که زیان چندانی از موج جهانی شدن نمی‌بینند و حتی شاید برنده‌ی این روند نیز باشند اقبال کمتری به حمایت از میراث ناملموس در چارچوب عملکرد نهادها و سازمانهایی مانند یونسکو، دارند اما نباید فراموش کرد که در خود این دولت‌ها و قلمروهای آنها نیز گروه‌های بومی و اقلیت اندک نیستند و فشار افکار عمومی و سازوکارهای حقوق بشری برای حفظ حقوق این مردمان و از جمله حقوق فرهنگی آنها سبب خواهد شد ولو به اکراه برای حل این معضل قدم‌هایی بردارند، خواه این اقدامات دور ماندن از قبیل و قال بین المللی با تصویب قوانین و ایجاد سازوکارهای داخلی برای حمایت از میراث ناملموس باشد یا عضویت دیرهنگام در عهدنامه‌ی ۲۰۰۳. از طرف دیگر نمی‌توان مدعی بود که این روند به تمامی به سود دولتهای در حال توسعه است زیرا روی دیگر سکه آن است که بال و پر دادن به گروهها و جوامع مختلفی که در درون این دولتها به سر میبرند و حمایت همه جانبه از میراث ناملموس آنها با توجه به آثار هویتی که بر آن مترب است این واهمه را به همراه دارد که سبب طرح ادعاهای بزرگتری مانند خود مختاری و حتی استقلال کامل از طرف آنها باشد یا مقدمه‌ای برای بروز آشوبهای داخلی و تنش با دولت مرکزی به وجود آورد. پس عجیب نیست اگر خط قرمزهای حاکمیت در عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ با دقت و محافظه کاری رعایت شده باشند. این محافظه کاری در چند جای عهدنامه به حد اعلا میرسد از اینکه دولت‌ها تنها نهادی هستند که می‌توانند عناصر میراث ناملموس را برای درج در فهرستهای بین المللی معرفی کنند و نیز گروهها، جوامع و سازمانهای مردم نهاد نقشی مشورتی و فرعی دارند و در تعهد دولت عضو به تأسیس نهاد ملی صلاحیت دار برای صیانت از میراث ناملموس، الزام وی به مشارکت دادن نمایندگان گروه‌ها و جوامع پیش بینی نشده است. این ایراد در هنگام انتخاب اعضای کمیته‌ی میراث ناملموس که بدون دخالت اراده‌ی عناصر غیر دولتی برگزیده می‌شوند به اوج میرسد به هنگام بیان تعهدات دولتهای عضو نیز استفاده از قیودی مانند «تلاش خواهد کرد، راه گریز را برای دولت‌ها باز میگذارد و فایده‌ی عملی دقیقی بر آن متصور نیست. در سطح داخلی باید به جای بسته کردن به وضع آیین نامه‌ها و مصوباتی که قدرت قانونی کمتری دارند با تصویب قانونی مناسب و دقیق برای این میراث که تعهدات ناشی از عضویت ایران در عهدنامه‌ی ۲۰۰۳ را نیز در خود داشته باشد چارچوب لازم را برای انواع حمایتها از این میراث فراهم کرد، به ویژه اینکه در حال حاضر زمزمه‌هایی مبنی بر تجدید نظر کلی در قوانین و مقررات ناظر به میراث فرهنگی و تمایل مسئولان مبنی بر تصویب قانون جامع میراث فرهنگی کشور به گوش میرسد. در این راه استفاده از تجارت و روش‌های به کار رفته در سایر کشورها که در این نوشتار به تفصیل به پاره‌ای از آنها اشاره شد، راهنمای مناسبی برای متولیان امر است.

منابع

۱۵. حجت، مهدی. (۱۴۰۰). میراث فرهنگی در ایران، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی.
۱۶. صمد نژاد آذر، یونس. (۱۳۹۳). میراث معنوی فرهنگی ایران، تهران: انتشارات ساکو.
۱۷. صمدی، یونس. (۱۳۸۲). میراث فرهنگی در حقوق داخلی و حقوق بین الملل، تهران: انتشارات و تولیدات فرهنگی کشور.
۱۸. غریب زاده، الهه. (۱۳۹۵). میراث معنوی (ناملموس) ایران، بوشهر: ستاره جنوب.
۱۹. فراهانی، فاطمه. (۱۴۰۰). میراث فرهنگی، فصلنامه میراث فرهنگی، ۱ (۳۴): ۹۵-۱۰۵.

۲۰. الماسی، نجاد علی و بهنام حبیبی درگاه. (۱۳۹۹). شیوه‌های حمایت از جلوه‌های حقوق فرهنگ عامه (حقوق فولکلور)، فصلنامه حقوق، ۴۰(۱): ۸۵-۵۷.
۲۱. مهدوی‌نیا، سمیه. (۱۳۹۹). میراث معنوی، تهران: نشر سورآفرین.
22. Ahmed, M., Aylwin, N. & Coombe, R. (2019). Indigenous Cultural Rights in International Human Rights Law, in: Catherine Bell & Robert Patterson (eds.), *Protection of First Nations' Cultural Heritage: Laws, Policy and Reform*, University of British Columbia Press.
23. Aikawa-Faure, N. (2014). An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, *Museum International*, vol. 56, No. 221-222.
24. Ashworth, G. Graham, B. & Tunbridge, J. (2017). *Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*, Pluto Press.
25. Blake, J. (2020). On Defining the Cultural Heritage", *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 49, no. 1.
26. Bruner, C. (2018). Culture, Sovereignty, and Hollywood: UNESCO and the Future of Trade in Cultural Products, *NYU Journal of International Law & Policy*, vol. 40.
27. Burden, M. (2023). Museums and the Intangible Heritage: The Case Study of the Afrikaans Language Museum. *International Journal of Intangible Heritage*, vol.
28. Ku, J. & Yoo, J. (2012). *Taming Globalization: International Law, the U.S. Constitution, and the New World Order*, Oxford University Press.